

СПЕЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159. 962.376.114.289-12

DOI <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2020.2.28>**О. А. Вовченко**кандидат психологічних наук, докторант
Інститут спеціальної педагогіки та психології імені Миколи Ярмаченка
Національної академії педагогічних наук України

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПІДЛІТКІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ

У статті розкрито особливості здійснення психологічного супроводу в підлітковому віці, зокрема й специфіку надання психологічної допомоги підліткам із порушеннями розумового розвитку в контексті формування емоційного інтелекту. Автором охарактеризовано специфіку реалізації та ефективність різних терапевтичних технік щодо формування емоційного інтелекту в досліджуваних підлітків. Зазначено, що вагому роль у процесі психологічного супроводу та психокорекційної роботи з підлітками з порушеннями розумового розвитку відіграє саме комбінаторність інноваційно-корекційних технік, зокрема поєднання артотерапії, тілесно-рухової, ігрової терапії, казкотерапії та інших. Успішність підбору технологій психологічного впливу залежить від емоційного включення суб'єкта впливу. Емоційне включення визначає ефективність методики.

У статті автором наголошено на важливості використання мультисистемного підходу, зокрема на поєднанні у психокорекційній та психотерапевтичній роботі таких інноваційних технологій, як артотерапевтичні (ізотерапія, акватипія, малюнки маслом, глинотерапія (пластилінова терапія), тістопластика, робота з фольгою, пісочна терапія (робота з манкою), казко терапія, з лялькотерапією, кінотерапією, фототерапією, музичною терапією, роботою з метафористичними картками, драмотерапією); ігрові, тілесні. Артотерапевтичні технології можуть використовуватися як превентивні (розвиваючі), діагностичні та корекційно-терапевтичні методики. Наголошено на важливості використання саме тілесно-орієнтованого підходу у психотерапевтичній роботі із зазначеною категорією підлітків.

У статті здійснено спробу надання рекомендацій щодо технології психологічного супроводу з формування емоційного інтелекту в підлітків із порушеннями розумового розвитку. Автором окреслено форми і види супроводу підлітка з порушеннями розумового розвитку та його найближчого оточення (основний і додатковий). Визначено три основні принципи забезпечення ефективного психологічного супроводу особистості підліткового віку з порушеннями розумового розвитку в контексті формування емоційного інтелекту.

Ключові слова: підлітковий вік, порушення розумового розвитку, психологічний супровід, емоційний інтелект, психологічна технологія, емоційне включення.

Динамічні трансформації в освітній системі України детермінуються кардинальними соціальними змінами, що зумовлюють її розвиток в інноваційному напрямі на певних нових концептуальних засадах. Соціодинамічність поступу спеціальної педагогіки та психології наразі визначається модернізацією структури освіти загалом, усталенням гуманістичних парадигм у теорії й практиці навчання осіб із порушеннями розвитку (соціальної, дитино- і родиноцентрованої, особистісно-орієнтованої). Якісно новий етап в освіті осіб із психофізичними порушеннями пов'язаний із соціокультурним підходом, що змінює став-

лення до них, розширює їхні права, можливості для самоідентифікації, самовизначення та варіативності вибору освітніх маршрутів тощо.

Сучасна національна освітня парадигма вибудовується на засадах дитиноцентризму та гуманізації. Посилення уваги до індивідуального розвитку особистості, визнання гуманістичних засад освіти як найбільш відповідних принципам правової держави є однією з передумов повноцінного залучення дітей із порушеннями психофізичного розвитку в систему суспільних відносин. Сучасні тенденції до реформування освіти висувають нагальну потребу в перегляді усталених наукових

і методичних засад її реалізації. Реформування системи спеціальної освіти передбачає розроблення нових теоретичних і методичних підходів до навчання, виховання та корекційної роботи з дітьми, що мають психофізичні порушення. Пріоритетним напрямом забезпечення освітнього процесу виступає запровадження теоретико-методичних підходів, основним орієнтиром яких є особистість. А відтак особливої актуальності набуває й вирішення проблеми розроблення технологій навчання та виховання, що зорієнтовані на учня, вихованця як суб'єкта психолого-педагогічного впливу. Особливого значення стратегії реформування набувають у контексті забезпечення розвитку, навчання та виховання дітей із порушеннями розумового розвитку.

Постановка проблеми. Зважаючи на те, що за останні десять років в Україні зросла кількість дітей, що мали зазначені порушення, виникає низка нагальних питань у спеціальній педагогіці та психології, які потребують вирішення. Ідеться про особливості навчання такої дитини, її адаптації до навчального процесу, інтеграції в колектив однолітків, формування у неї основ саморегуляції, розвитку емоційного й соціального інтелекту тощо. За статистичними даними Міністерства охорони здоров'я України, кількість дітей, що мають порушення інтелектуального розвитку, становить понад 344 тис. осіб. Проблема навчання, адаптації та соціалізації таких дітей досліджується в межах сучасної спеціальної педагогіки й психології. Так, науковцями здійснюються постійні пошуки засобів корекційно-навчальної роботи, спрямованої на попередження і подолання негативних наслідків зниження інтелектуальної активності (Т. Візель, Л. Волкова, В. Жмаченко, В. Зозуля, І. Колесник, В. Лубовський, М. Ярмаченко та інші), особливості психолого-педагогічного супроводу дітей, що мають порушення розумового розвитку та сімей дітей, що мають зазначені порушення в умовах інклюзивного навчання (І. Багрова, Т. Власова, В. Засенко, А. Колупаєва, С. Литовченко, Л. Назарова, О. Таранченко, О. Федоренко та інші).

Зарубіжні та вітчизняні вчені, які досліджували проблеми інтеграції та соціалізації осіб із порушеннями розумового розвитку в сучасному соціумі (В. Бондар, В. Засенко, А. Колупаєва, І. Мамайчук, М. Малофєєв, В. Синьов, В. Тарасун, О. Хохліна, Л. Шипіцина, Н. Шматко та багато інших), підкреслюють значущість психолого-педагогічного супроводу та вчасного надання корекційно-реабілітаційної допомоги таким особам.

У спеціальній психології та педагогіці низку праць присвячено проблемам навчання, виховання та розвитку дітей із порушеннями психофізичного розвитку в умовах масової школи (М. Безруких, О. Гонєєв, С. Єфімова, Т. Ілляшенко,

Г. Кумаріна, Н. Ліфінцева, В. Петрова, Н. Стадненко, Н. Яллаєва та інші); розробленню поняття соціальної та педагогічної інтеграції, виділенню її форм, аналізу її переваг і недоліків, побудові різноманітних педагогічних моделей інтегрованого навчання дітей із різними типами дизонтогенезу (В. Бондар, В. Засенко, В. Жук, А. Колупаєва, І. Мамайчук, Т. Сак, Л. Шипіцина, Н. Шматко та інші).

Водночас спеціальні дослідження щодо психологічного супроводу формування емоційного інтелекту дітей із порушеннями розумового розвитку в загальноосвітньому просторі майже не проводилися, їх наразі бракує, зокрема й досліджень саме підліткового віку як найбільш динамічного та ключового у становленні дорослої особистості. Вищезазначене зумовило актуальність дослідження зазначеної проблеми та вибір теми статті «Особливості психологічного супроводу формування емоційного інтелекту в підлітків із порушеннями розумового розвитку».

Мета статті – дослідження особливостей психологічного супроводу підлітків із порушеннями розумового розвитку в контексті формування емоційного інтелекту. Відповідно до поставленої мети визначено такі **завдання**:

- встановити особливості здійснення психологічного супроводу в підлітковому віці, зокрема й специфіку надання психологічної допомоги підліткам із порушеннями розумового розвитку;
- визначити специфіку та ефективність різних терапевтичних технік щодо формування емоційного інтелекту в досліджуваних підлітків;
- охарактеризувати рекомендації щодо технології психологічного супроводу з формування емоційного інтелекту в підлітків із порушеннями розумового розвитку.

Виклад основного матеріалу. Порушення розумового розвитку, безумовно, впливає на перебіг психологічного розвитку особистості, може призводити до порушень у соціальній адаптації та загалом соціалізації підлітка у навчально-виховний процес. Важливо вказати, що зазначені порушення впливають на формування таких важливих психічних процесів, як увага, пам'ять, часто й мовлення, перешкоджаючи природному розвитку мислення, порушуючи процеси пізнання довкілля, руйнуючи механізми соціалізації та адаптації в сучасний динамічний соціум.

Аналіз літературних джерел засвідчує, що соціальна ситуація розвитку підлітка з порушеннями розумового розвитку значною мірою залежить від: ставлення до особистості з боку соціального оточення; періоду та часу створення спеціальних умов її навчання і виховання; типу закладу тощо. Підліток, який не охоплений спеціальною освітою в шкільному віці, психологічним супроводом, що включає роботу низки фахівців (спеціальних педагогів, асистентів вчителя, психологів, соці-

альних працівників, батьків тощо) виявляється психологічно не готовим до навчання; вирізняється відставанням в розвитку окремих пізнавальних функцій, низьким рівнем формування «Я-концепції», самосвідомості, формуванням викривленого емоційного інтелекту, саморегуляційних механізмів тощо.

М. Безруких, І. Дубровіна, А. Прихожан, І. Фурманов зазначають, що неуспішність у навчанні, труднощі спілкування з однолітками, педагогами, ускладнення взаємин із батьками негативно позначаються на розвитку особистості підлітка, спричиняють формування негативних особистісних новоутворень, зокрема: негативізму, високої агресивності, тривожності, неадекватної самооцінки, смислових бар'єрів тощо. Підліток із порушеннями розумового розвитку перестає виступати суб'єктом власної діяльності, не виявляє пізнавальної активності, відмовляється докладати зусиль, долати щонайменші перешкоди. Педагогічні прийоми, до яких вдаються педагоги масової школи, щоб допомогти учню з порушеннями розумового розвитку, часто виявляються неефективними. Як наслідок, у педагогів формуються негативні установки, стереотипні підходи щодо інтелектуальних, освітніх, поведінкових і загалом психічних можливостей таких підлітків [3; 6]. Негативні педагогічні установки транслиуються батькам та іншим учням класу, що ще більше деформує соціальну ситуацію розвитку підлітка із зазначеними порушеннями [2].

І. Корольова зазначає, що деформація соціальної ситуації розвитку підлітка з порушеннями розумового розвитку проявляється в підвищеній соціальній залежності та призводить до переживання суб'єктивної невдоволеності, порушення усвідомлення власної ідентичності, нестійкості саморегуляції, лабільності емоцій, недостатності самопізнання, комплексу неповноцінності, зниження толерантності щодо фрустрації, хронічного накопичення стресових ситуацій, низького рівня емоційного та соціального інтелекту, зниження життєвих компетентностей тощо [2, с. 81].

На сучасному етапі розвитку психології є широкий спектр психологічних технологій із надання психологічної допомоги, формування психологічного супроводу, корекції та розвитку особистості підлітків. Так, представники мультимодального підходу – В. Алімова, Г. Демченко, У. Німан та інші – зазначали, що для ефективної роботи з підлітками з порушеннями розумового розвитку доречно використовувати широкий спектр психокорекційних і терапевтичних технологій, їхню «... інтеграцію та комбінування одне з одним з метою більш повного та якісного впливу на формування особистості» [1, с. 47; 5, с. 89]. Відтак у психокорекційній і психотерапевтичній роботі з підлітками з порушеннями розумового розвитку значну роль відіграє саме комбінаторність іннова-

ційно-корекційних технік, як-от поєднання артотерапії, тілесно-рухової та ігрової терапії, казкотерапії та інших.

Український дослідник А. Старовойтов як представник мультимедійного підходу зазначав, що успішність підбору технологій психологічного впливу залежить від емоційного включення суб'єкта впливу. Емоційне включення визначає ефективність методики. Зокрема, вчений виділив низку характеристик, «наявність яких забезпечує той чи інший ступінь емоційного включення підлітка в психотерапевтичну чи психокорекційну діяльність» [5]. Отже, чим більшу кількість параметрів представлено в певній вправі, тим більшою мірою вона сприятиме формуванню того чи іншого функціонального стану. До цих характеристик належать такі: ритм і темп вправи (музика, вислови-цитати, танець, пластико-драматичні дії); зміст (текст, казка, малюнок, фотографія, колаж); форма (малюнок, скульптура, колаж, пластиково-рухова композиція); складність використання та доцільність для підлітка [6; 8]. Наявність усіх перелічених характеристик в одній вправі чи методиці сприяє результативності й «екологічності» використання її психологом у роботі з підлітком.

У своїй роботі з підлітками, що охоплені дослідженнями щодо формування емоційного інтелекту, було використано систему інноваційних сучасних психокорекційних технологій, спрямованих на формування емоційно-вольової сфери, саморегуляції агресивної поведінки та на формування саме емоційного інтелекту, й виконання таких основних завдань: формування здатності підлітка до усвідомлення, вираження та вербалізації власних емоцій; формування диференціації образу «Я»; формування самоконтролю за власними емоціями та емоційними станами; формування адекватної самооцінки; розвиток комунікативних навичок соціальної взаємодії.

Психологічна допомога та супровід фахівців, що працюють із підлітком, що має порушення розумового розвитку, та його батьків необхідно концентрувати на створенні для підлітка розвивального середовища та моделюванні спеціальних ситуацій, в яких виникатиме потреба в спілкуванні, прояву своєї особистості, своїх почуттів та емоцій. Створення таких ситуацій для спілкування підлітків із дорослими та між собою повинно здійснюватися повсякденно в побутовій діяльності, під час навчального дня, на перервах, у період дозвілля, під час спеціально організованих занять тощо. Організація психологічного супроводу підлітків із порушеннями розумового розвитку значною мірою залежать від: віку, наявності (та ступеня важкості) супутніх порушень психофізичного розвитку; вмотивованості та підтримки батьків (темпу та інтенсивності занять), рівня, якого досягнув підліток у молодшій школі та іншого.

Серед основних напрямів психокорекційної та психотерапевтичної роботи під час психологічного супроводу необхідно використовувати, як наголошувалось вище, мультисистемний підхід, зокрема такі інноваційні технології: артотерапевтичні (ізотерапія, акватипія, малюнки маслом, глинотерапія (пластилінова терапія), тістопластика, робота з фольгою, пісочна терапія (робота з манкою), казкотерапія в поєднанні з лялькотерапією, кінотерапією, фототерапією, музичною терапією, роботою з метафористичними картками, драмотерапією); ігрові.

Артотерапевтичні технології мають низку переваг у роботі з підлітками, особливо молодшими підлітками з порушеннями розумового розвитку. По-перше, вони можуть бути використані як превентивні (розвивальні), діагностичні та корекційно-терапевтичні методики. По-друге, особливо важлива уніфікованість напрямів артотерапії саме для роботи з дітьми з порушеннями розумового розвитку.

Більшість сучасних психологів використовує поширені артотерапевтичні методики, часто нівелюючи тілесно-орієнтовану терапію в практичній роботі з підлітками. У спеціальній психології цьому напрямку приділяється не досить уваги та розробок, переважна їхня більшість сконцентрована в дослідженнях щодо психологічного супроводу чи допомоги дітям аутичного спектра. Тілесно-орієнтовані методики є також корисними та неоціненними у роботі з підлітками, що мають порушення розумового розвитку. У психологічній практиці та наукових пошуках метод тілесної терапії досліджували Ф. Александер, Д. Боаделла, В. Баскаков, А. Лоуен, В. Райх, І. Рольф, М. Фельденкрайз, А. Янов, Т. Ханна та інші вчені [1; 4; 9]. Зокрема, у своїх роботах В. Баскаков виділяє основні фактори, які є причинами використання психологами методів тілесної терапії у роботі з підлітками з розумовою відсталістю: по-перше, тілесний досвід є необхідним складником людського існування, умовою його повноти і цілісності; по-друге, тіло сприймається своєрідним втіленням структури особистості та психологічних проблем; по-третє, тіло виступає каналом і способом впливу на особистість [6, с. 67].

Часто в роботі з підлітками з розумовою відсталістю нівелюють значення тілесної терапії, зводячи її до фізичної культури. Під час нашої роботи з підлітками завдання тілесної терапії суттєво відрізнялися від завдань, що лежать в основі фізичної підготовки. В тілесно-орієнтованих вправах акцент ставився на поєднанні емоційно-вольової саморегуляції з тілесними відчуттями в момент переживання тієї чи іншої емоції, емоційного стану підлітком порушеннями розумового розвитку. Останнім часом методики

тілесної психотерапії виступають складовими частинами інтегративних підходів артотерапії, які використовуються психологами для подолання певних негативних рис особистості, делінквентних поведінкових реакцій, неадекватних емоційних реакцій особистості. Зокрема, у підлітків із порушеннями розумового розвитку використання такого виду терапії буде доцільним із метою зниження рівня агресивності, психокорекції алекситимічних проявів у підлітків, акцентуованих рис особистості та невротизації.

Психолог В. Райх, засновник тілесної терапії, зазначав, що будь-які емоційні порушення особистості спричинені тілесними та м'язовими «утисками», або, як зазначав учений, «м'язовими панцирами». Руйнування «м'язового панцира» дає змогу впливати на особистість та її емоційний стан, поведінку, самоконтроль та емоційний контроль, стратегії, змінюючи їх на більш соціально прийнятні або такі, що позитивно впливають на функціонування особистості. «Робота з тілом, – як зазначав В. Райх, – створює можливості терапевтичного впливу «поза свідомістю», що дає змогу знайти причину проблем, отримати доступ до глибинних рівнів несвідомого особистості» [4, с. 217].

Тілесна терапія в роботі з підлітками з розумовою відсталістю проходить досить неоднозначно. На перших етапах можна зустріти низку труднощів, зокрема: підлітки можуть соромитись, вони погано володіють своїм тілом, часто мають порушення просторової орієнтації, незграбні, рухи не плавні, а різкі. Варто зазначити, що вправи з тілесної терапії є новим досвідом у житті підлітків, тому вони часто не розуміють інструкції, з першого разу не досить чітко виконують рухи, ігрові завдання. За групової роботи в класі можна помітити, що підлітки проявляють агресивність одне до одного. Наприклад, якщо це гра, пов'язана з плесканням у долоні чи по плечу, вони вдаряють набагато сильніше, ніж цього вимагають правила. Але поряд із цим такі прояви є додатковим психодіагностичним аспектом для психолога щодо стану емоційно-вольової сфери дитини. З часом, під час повторних проведень ігор, дихальних вправ, обговорень – як групових, так і індивідуальних, – підлітки звикають. Деякі вправи їм подобаються більше, інші, навпаки, не викликають бажання до подальших повторів. Часто вправу, яка найбільше сподобалась (зазвичай це вправа, яка їм вдається або приносить задоволення, радість), вони просять провести ще раз, самі організують її виконання в позаурочний час. Таким чином підліток із порушеннями розумового розвитку проявляє ініціативу, висловлює свої бажання. У старших підлітків було також помічено здатність до аналізу вправи та порівняння її з власними переживаннями, їхню

вербалізацію за власною ініціативою. Молодші підлітки не проявляють такої активності, бесіда ініціюється виключно психологом. Також варто зазначити, що старші підлітки більше налаштовані на процес виконання тих чи інших вправ, молодші – на результат.

Варто наголосити, що основними принципами здійснення та реалізації психологічного супроводу підлітків із порушеннями інтелектуального розвитку мають бути :

– по-перше, комунікація у формі безумовного прийняття (дружні рівноправні взаємини з підлітком, прийняття його таким, яким він є. Підліток – господар становища, він визначає сюжет, тему занять із психологом, на його боці ініціатива вибору та прийняття рішень);

– по-друге, недирективність в управлінні корекційним процесом: відмова психолога від спроб прискорити чи вповільнити процес; мінімальність числа обмежень і лімітів, що вводяться психологом у спілкування (нами вводились лише ті обмеження, що пов'язані з реальним життям);

– по-третє, встановлення концентрації та зосередженості корекційного процесу на емоціях і переживаннях підлітка з метою досягнення відкритого вербального вираження ним своїх емоційних станів. Діалогічне спілкування підлітка з психологом через прийняття, відображення та вербалізацію емоцій.

Крім основної психологічної роботи з підлітком, необхідно розробляти та впроваджувати супроводжувальний консультативний супровід для педагогів і батьків, який використовуватиметься з метою комплексного впливу на формування особистості з порушеннями розумового розвитку, шляхом сприяння гармонізації впливу зовнішнього соціального середовища розвитку підлітка засобами групової та індивідуальної просвітницької роботи з найближчим оточенням підлітка, батьками та педагогами.

Зазначений психологічний вид супроводу батьків і педагогів має бути зосереджено на розв'язанні таких основних завдань, як-от:

1) ознайомлення дорослих із віковими, психофізичними та індивідуальними особливостями підліткового віку, особливостями перебігу підліткової кризи, гормональних змін та їхнього зв'язку з психологічними особливостями поведінки підлітків із порушеннями розумового розвитку;

2) ознайомлення зі способами взаємодії з підлітковою аудиторією;

3) сприяння формуванню позитивного ставлення дорослого до підлітка, що ґрунтується на безумовному прийнятті;

4) формування адекватного ставлення дорослих до порушення емоційно-вольової та поведінкової сфери в підлітків із порушеннями розумового розвитку;

5) сприяння усвідомленню дорослими власної ролі у формуванні поведінки та загалом особистості підлітка.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що за результатами теоретичного аналізу та отриманими результатами на основі практичної взаємодії з підлітками з порушеннями розумового розвитку встановлено, що психолого-педагогічні умови ефективної побудови психологічного супроводу зазначеної категорії підлітків передбачають реалізацію за двома напрямками: основним і додатковим. Основний напрям – це безпосередній вплив на особистість підлітка, що має порушення розумового розвитку; додатковий – опосередкований, тобто через вплив на його найближче оточення: батьків, педагогів, психологів та інших.

Зміст психологічного супроводу має реалізовуватися засобами інтеграції індивідуальних і групових форм у поєднанні з елементами тренінгової роботи, ігрової, розвивальної, психокорекційної, психотерапевтичної (інтеграція сучасних інноваційних методик артотерапевтичного та когнітивного підходів: піскова, ігрова, музична, кіно- та фототерапія, робота з метафористичними картами, тілесно-рухова терапія тощо) та просвітницької діяльності. Основу супроводу становить психологічна технологія розвивального, психокорекційного та психотерапевтичного впливу на формування особистості підлітка з порушеннями розумового розвитку. До системи супроводу має обов'язковим чином також входити напрям супроводу та консультування педагогів і батьків. Змістово цей елемент реалізовується через: індивідуальне консультування педагогів, класних керівників, соціальних працівників; просвітницьку діяльність із пропагування сучасних інноваційних технологій у роботі із зазначеною категорією підлітків; індивідуальну та групову роботу з батьками щодо підвищення їхньої компетентності у вихованні особистості підліткового віку.

Література:

1. Борщевська Г. Воля та емоції у підлітків з порушеннями психофізичного розвитку: теоретико-методологічний аспект. Харків : Вид-во Інституту технологій та виробництва, 2009. 179 с.
2. Королева І. Реабілітація дітей с порушеннями інтелектуального розвитку. Санкт-Петербург : Речь, 2010. 144 с.
3. Мороз Б. Сучасні технології реабілітації і навчання підлітків з психофізичними порушеннями. Київ : Вид. «А&Р», 2007. 30 с.
4. Райх В. Анализ личности. Москва : Ювента, 1999. 333 с.
5. Спеціальна психологія. Тексти: у 2 чч. / уклад. М.П. Матвеева, С.П. Миронова. Ч. І. Кам'янець-Подільський : Інформ.-видавн. відділ КПДПУ, 1999. 158 с.

6. Спеціальна психологія. Тексти: у 2 чч. / уклад. М.П. Матвєєва, С.П. Миронова. Ч. II. Кам'янець-Подільський : Інформ.-видавн. відділ КПДПУ, 2001. 140 с.
 7. Goleman, D. Working with emotional intelligence. New York : Bantam Books, 1998.
 8. Ortony A. The cognitive structure of emotions. Cambridge, 1988. 179 p.
 9. Price D. Some general laws of human emotions: interrelation – ships between intensities of desire, expectation and emotional feeling. 1984. V. 52. P. 389–409.
-

Vovchenko O. A. Peculiarities of psychological support formation of emotional intelligence in adolescents with disorders of mental development

The article describes the peculiarities of psychological support during adolescence, including the specificity of providing psychological assistance to adolescents with disorders of mental development in the context of the formation of emotional intelligence. The author describes the specificity of implementation and effectiveness of various therapeutic techniques for the formation of emotional intelligence in the studied adolescents. It is noted that the combination of innovative and corrective techniques, including a combination of art therapy, physical and motor, game therapy, fairytale therapy and others, plays an important role in the process of psychological support and psycho-corrective work with adolescents with intellectual disabilities. Successful selection of psychological impact technologies depends on the emotional involvement of the subject. Emotional involvement determines the effectiveness of the technique.

The author emphasizes the importance of using a multisystem approach, in particular, the combination of such innovative technologies as art therapy (aqua therapy, oil paintings, clay (plasticine therapy), dough, foil work) in psychotherapy work, fairytale therapy in combination with puppet therapy, film therapy, phototherapy, music therapy, work with metaphorical cards, drama); game, corporal. Art therapy technologies can be used as preventive (developmental), diagnostic and correction-therapeutic techniques. Emphasis is placed on the importance of using a physically oriented approach in psychotherapeutic work with a specific category of adolescents.

The article attempts to provide recommendations on the technology of psychological support for the formation of emotional intelligence in adolescents with disorders of mental development. The author outlines the forms and types of accompaniment of a teenager with disorders of mental development and his or her immediate surroundings (primary and secondary). There are three basic principles of providing effective psychological support of adolescents with disorders of mental development in the context of the formation of emotional intelligence.

Key words: *adolescence, disorders of mental development, psychological support, emotional intelligence, psychological technology, emotional inclusion.*